

10. Realismus

Světový realismus

1. Charakteristika období
2. Anglický realismus
 - Charles Dickens
 - William Makepeace Thackeray, sestry Bronteovy
3. Francouzský realismus
 - Honore de Balzac
 - Gustave Flaubert
4. Ruský realismus
 - Nikolaj Vasiljevič Gogol
 - Lev Nikolajevič Tolstoj, Anton Pavlovič Čechov
 - Fjodor Michajlovič Dostojevský
5. Další autoři
 - Boleslav Prus
 - Henryk Sienkiewicz
 - Mark Twain
 - Henryk Ibsen

Český realismus

6. Realistická fáze národního obrození
 - Karel Havlíček Borovský, Božena Němcová
7. Májovci
 - Jan Neruda
 - Vítězslav Hálek, Karolina Světlá, Jakub Arbes
8. Ruchovci a lumírovci – dvě koncepce jedné generace, realisté a novoromantici
 - Ruchovci – Čech, Krásnohorská
 - Sládek
 - Lumírovci – Vrchlický, Zeyer
9. Realistická próza
 - Historická – Třebízský, Jirásek, Winter
 - Venkovská – Nováková, Rais, Stašek, Herben, Holeček
 - Městská – Herrmann
10. Realistické drama přelomu století
 - Bratři Mrštíkové, Stroupežnický, Preissová

1. Charakteristika období

Realismus je umělecký směr druhé poloviny 19. století. Snaží se o maximálně objektivní zachycení skutečnosti.

Typickými stylovými prostředky literárního realismu jsou umělecký popis a charakteristika. Proto je většina realistických děl poměrně rozsáhlá.

Rozvíjí se žánr románu, obvykle je rozsáhlý (až několik tisíc stran), děj se odehrává po dlouhé časové období a na velkém prostoru, objevují se desítky postav.

Realismus využívá typizace, vytváří literární typy postav zastupujících svými vlastnostmi celou sociální skupinu (ze sto mlynářů jeden mlynář).

Kromě uměleckého směru realismu se mluví i o realistické tendenci v umění, která se objevuje ve všech směrech.

2. Anglický realismus

Charles Dickens

(1812 – 1870)

Narodil se v Portsmouthu, ale téměř celý život prožil v Londýně, jehož atmosféru zachytil ve svých prózách. Když mu bylo dvanáct skončil jeho otec ve vězení pro dlužníky a on se ocitl v sirotčincích a protloukal se na dně společnosti. Proto se u něj často objevují motivy sirotků a chudáků.

Romány zachycující osudy sirotků

román **Oliver Twist**

Malý nalezenec utíká z venkovského útulku do Londýna. Tady narazí na zlodějskou bandu vedenou Faginem. Oliverova dobrodružství v londýnském podsvětí končí až neuvěřitelným happy-ndem.

román **David Copperfield**

román **Nadějné vyhlídky**

humoristický román **Kronika Pickwickova klubu**

Nejúspěšnější Dickensova práce, laskavá satira typického britského měšťáka své doby. Pan Pickwick a jeho sluha Sam Weller vytvářejí dvojici podobnou Donu Quijotovi a Sancho Panzovi.

William Makepeace Thackeray

(1811 – 1863)

Bohatý anglický gentleman, který se psaním svých próz chtěl jen zabavit.

román **Jarmark marnosti**

Využil zde zajímavý rámec, kdy je příběh jakoby hrán potulným loutkařem na jarmarku. Příběh samotný se odehrává v době napoleonských válek a v následujících dvou desetiletích po celé Evropě i v Indii a v Africe. Má čtveřici hlavních hrdinů, jejichž osudy se proplétají.

Sestry Bronteovy

Charlotte Bronteová (1816 – 1855) – román **Jana Eyrová**

Emily Bronteová (1818 - 1848) – román **Bouřlivé výšiny (Na Větrné hůrce)**

Psala i Anna Bronteová

Robert Louis Stevenson

(1850 – 1894)

román **Poklad na ostrově**

Vypravěčem je dvanáctiletý venkovský kluk Jim Hawkins, který se vydá za pokladem kapitána Flinta. Nejznámější postavou je však jednoohý pirát John Silver.

román **Podivuhodný příběh doktora Jekylla a pana Hyda**

Uznávaný vědec dr. Jekyll vynalezne drogu, která mění vzhled i charakter člověka v jeho druhé já. Experimentuje sám na sobě, ale poté, co v něm zlo začíná převládat a on není schopen se ovládat, spáchá sebevraždu.

3. Francouzský realismus

Honore de Balzac

(1799 – 1850)

Snažil se napsat dějiny své doby, vyčerpávající obraz soudobé společnosti. Proto pojal své dílo jako jeden celek. Název tento románový cyklus získal parafrází Danta - **Lidská komedie**. Má tři části : Studie morální, studie analytické a studie filozofické. Celý cyklus obsahuje téměř sto románů a povídek. Zachycuje Francii druhé třetiny 19. století, jednotlivá díla na sebe přímo nenavazují, ale občas se jejich postavy a děje prolínají.

román **Otec Goriot**

Rada sestřenky Evženu Rastignakovi: „Čím chladněji budete počítat, tím rychleji půjdete nahoru. Bijte bez lítosti, budou se vás bát. Berte ženy a muže jen jako dopravní koně, které zanecháváte zchvácené na každé zastávce, tak dojdete k vrcholům svých tužeb. Zmocní-li se vás opravdový cit, ukryjte jej jako poklad, neprozradte ho nikdy, byl byste ztracen.“

V pařížském penzionu se setkává bývalý úspěšný podnikatel Goriot, finančně i společensky zruinovaný sobeckými dcerami, a mladý Evžen Rastignak, který do Paříže přichází studovat práva. Přestože Evžen chápe Goriotovo varování, stává se milencem jedné z jeho dcer, která mu může pomoci v jeho kariéře. Goriot umírá zcela opuštěn.

román **Ztracené iluze**

Třídílný román sleduje paralelně osudy dvou mladíků, kteří se chystají dobýt Paříž. Lucien Rubempre pomocí intrik a podvodů, David Séchard pomocí práce a svého vynálezu. Oba však zcela ztroskotají.

román **Lesk a bída kurtizán**

Zobrazuje propojení vysoké společnosti a pařížského polosvětá. Lucien ze Ztracených iluzí se znovu žene za úspěchem společenským i milostným, ale znovu neúspěšně. Nakonec končí sebevraždou ve vězení.

Z dalších románů – Sestřenice Běta

Bratranec Pons

Evženie Grandetová

Gustave Flaubert

(1821 – 1880)

román **Paní Bovaryová**

Nejslavnější Flaubertův román s podtitulem Mravy francouzského venkova. Zachytil mladou a krásnou Emu, která touží po dobrodružství a velkém světě. Provdá se za lékaře, ale běžný život ji neuspokojuje. Nepomůže ani stěhování do většího města a splnění svých snů nenachází ani v milostných avantýrách. Nakonec se zklamaná životem zastřelí.

Autor zde vytvořil typ hrdinky žijící v rozporu mezi snem a realitou. Otevřel tak problém, který dodnes nepřestává znepokojoval umělce.

román **Citová výchova**

Obdoba Paní Bovaryové s mužským hrdinou, jehož slabost a zbabělost ho přivádějí k úniku ve snění, ale ve skutečném životě k deziluzi.

román **Bouvard a Pecouchet**

U nás znám ze seriálového zpracování pod názvem Dva písaři.

4. Ruský realismus

Nikolaj Vasiljevič Gogol

(1809 – 1852)

Dramatik a prozaik.

„Nezlob se na zrcadlo, když máš křivou hubu.“

drama **Revizor**

Anekdotický příběh z provinčního ruského města. Podvodník Chlestakov je omylem považován za revizora na kontrolní cestě. Je podplácen všemi prostředky – penězi, lahůdkami i nabídkou dcery. Nakonec je podvod odhalen, ale Chlestakov stačí utéct. Komédie končí příjezdem skutečného revizora a celý příběh jako by začínal znovu.

román **Mrtvé duše**

historická povídka **Taras Bulba**

Lev Nikolajevič Tolstoj

(1828 – 1910)

Jeden z nejzajímavějších ruských myslitelů, spisovatel a filozof. Autor rozsáhlých próz. Svůj život popsal v autobiografických románech Děťství, Chlapectví, Jinošství.

čtyřdílný historický román **Vojna a mír**

Vrcholné Tolstého dílo. Líčí osudy Ruska a románových postav v letech 1805 – 1820, tedy v období napoleonských válek. Román se odehrává po celé Evropě a vystupuje v něm více než 250 postav.

Hlavními hrdiny je dvojice aristokratů – kníže Andrej Bolkonský a hrabě Pierre Bezuchov. Andrej se účastní bitvy u Slavkova, je raněn a vzápětí mu doma umírá žena. Prožije ještě milostný vztah s Natašou Rostovovou, ale na obnovené zranění umírá i on.

Pierre se sbližuje s ruským lidem, stává se jedním z posledních obránců Moskvy a nakonec jeho přátelství s Natašou přeroste v lásku a manželství.

Román byl několikrát zfilmován i zhudebněn.

román **Anna Kareninová**

Příběh ženy, která se na přání rodičů provdala za vysokého úředníka Karenina a má s ním dítě. Zamiluje se však do Vronského a manžel jí vyhrožuje odebráním syna. Anna toto pro ni bezvýchdné dilema řeší sebevraždou.

Anton Pavlovič Čechov

(1860 – 1904)

Dramatik a povídkář.

V českém prostředí se Čechovovy hry hrají velmi často. Mezi ruskou premiérou a českým nastudováním obvykle neuplynuly ani tři roky. Dnes se často objevují české parafráze těchto her.

dramata: **Racek**

Strýček Váňa

Višňový sad

Tři sestry

Fjodor Michajlovič Dostojevský

(1821 – 1883)

Za proticarskou činnost jako mladík odsouzen k smrti. Těsně před popravou omilostněn, strávil několik let ve vyhnanství na Sibiři, kde se přiklonil k pravoslaví. Autor řady psychologických románů, jejichž hrdinové se vymykají normám doby a sklouzávají až ke zločinu. Své zážitky z vězení zachytil Dostojevskij v *Zápiscích z mrtvého domu*.

román **Zločin a trest**

Student Raskolnikov chce prokázat platnost své teorie, že lidé, kteří nepřinášejí společnosti nic dobrého mohou a musí být odstraněni. Zabije proto starou lichvářku a omylem i její sestru. Psychicky však svůj čin neunes a na radu prostitutky Soni se udá na policii. Je odsouzen k vězení na Sibiři a Soňa odchází spolu s ním.

román **Bratři Karamazovi**

román **Běsi**

román **Idiot**

5. Další autoři

Boleslav Prus (1847 – 1912)

Polský autor historických románů
román Farao

Henryk Sienkiewicz (1846 – 1916)

Další polský autor historických románů, zejména z polských dějin. Většina z nich byla zfilmována. Pohybuje se na rozmezí realismu a romantismu.

román Křižáci

románová trilogie Ohněm a mečem

Potopa

Pan Wolodyjovski

Mark Twain (vl. Jm. Samuel Langhorne Clemens 1835 - 1910)

Americký autor satirických próz. Největší slávu mu však přinesly romány čerpající z jeho dětství na břehu řeky Mississippi.

Dobrodružství Toma Sowyera

Dobrodružství Huckelberryho Fina

Henryk Ibsen (1828 – 1906)

Norský dramatik.
divadelní hra Nora

Český realismus

6. Realistická fáze národního obrození

Poslední fáze národního obrození. Zobrazuje situaci druhé poloviny 40. let. V umění jde o nástup realismu. V politice dochází k revoluci v roce 1848 a oddělení umění od politiky vznikem první české politické strany – Strany staročeské. Tím je dokončena obnova moderního českého národa a končí národní obrození.

Karel Havlíček Borovský

(1821 – 1856)

Básník, novinář, politik a literární kritik

Cestopisné črty **Obrazy z Rus**

Pět črt vzniklých během pobytu v Rusku a posílaných do Květu a Časopisu českého muzea. Do Ruska jel Havlíček pod vlivem panslavistických ideálů P. J. Šafaříka, ale brzy pochopil carský despotismus nesrovnatelný ani s Metternichovským Rakouskem. (gljadi vesjeleje).

Epigramy

Psal je po celý život, ale kolovaly jen mezi přáteli a později v širších kulturních kruzích. Jen pár z nich bylo otištěno v období tolerantnější cenzury v letech 1848 –49.

Epigram – krátká satirická báseň, často jen čtyřverší, zakončená pointou.

Básnické skladby vzniklé ve vyhnanství v Brixenu

Tyrolské elegie

Satira zachycující neschopnost rakouské policejní byrokracie. Popisuje zde své zatčení a deportaci do alpského vyhnanství. Ironické promluvy příslušníků policie vyvolávají u čtenáře vedle posměchu i pohrdání pokrytectvím tohoto aparátu.

Král Lávra

Pohádkový příběh o ušatém králi má kořeny už v antice a Havlíček vyšel z irské pohádky. Pod shovívavým posměchem se tají ostrá kritika vlády, která umožňuje jedinému člověku rozhodovat o životech jiných lidí, tedy ostrá kritika monarchistického absolutismu.

Křest sv. Vladimíra

Nedokončená skladba zachycující s nadsázkou smrt boha Peruna, který odmítl sloužit carovi a konkurs na nového poslušnějšího boha v Rusku. Kritika rakouského modelu spojení oltáře a trůnu, tedy podřízení církve státním zájmům.

Literární kritika

Kapitola o kritice

Kritika Tylovy novely Poslední Čech

Novinářská činnost

Typicky liberální politický novinář.

Pražské noviny - šéfredaktor
Národní noviny se satirickou přílohou Šotek – majitel a šéfredaktor
Slovan– majitel a šéfredaktor

Božena Němcová

(1820 – 1862)

Sběratelka ústní lidové slovesnosti, prozaička.

Národní báchorky a pověsti

Slovenské pohádky a pověsti

Narozdíl od Erbena neváhá upravit, zkrátit nebo doplnit lidové vypravování vlastní improvizací.

román **Babička**

Babičku začala psát Němcová po smrti svého syna Hynka, kdy na ni plně dolehla bída a opustila ji většina přátel. Utíká ke vzpomínkám na své dětství v Ratibořickém údolí a babičku Magdalenu Novotnou. Sebe samotnou spodobnila v postavě Barunky.

Je to román na rozmezí romantismu a realismu. Celkové pojetí a většina postav jsou realistické, ale najdeme zde i naprosto romanticky pojatý příběh nešťastné Viktorky nebo téměř pohádkovou postavu dobrotivé paní kněžny.

Děj románu zachycuje období několika let, ale je uspořádán do cyklu jediného roku a jeho ročních období.

román **Pohorská vesnice**

román **V zámku a v podzámčí**

povídky

Pan učitel

Dobry člověk

Divá Bára

7. Májovci

Po revolučních událostech roku 1848 a jejich potlačení na jaře 1849 dochází k obnově absolutistické vlády a zavedení silného policejního dozoru. Vláda v čele s ministrem vnitra Alexandrem Bachem obnovuje a utužuje cenzuru, oklešťuje možnosti kulturní i spolkové.

Neruda proto označuje padesátá léta 19. století jako čas zaživa pohřbených. Umírají autoři předchozích generací (Kollár, Čelakovský, Tyl, Havlíček), jiní se stahují do ústraní (Palacký).

Teprve po roce 1856, kdy Rakousko prohrává válku v severní Itálii a prochází finančním bankrotem státní pokladny, nastává určité uvolnění. S malým zpožděním se tak objevuje nová básnická generace, která se spojila při vydání almanachu Máj (1858). Podle něj dostala generace jméno Májovci.

Názvem almanachu a podobiznou na přebalu se tato generace hlásí k nedocenenému K. H. Máchovi. Přestože se hlásí k tomuto romantikovi, celá generace je realistická a svým dílem navazuje spíše na Havlíčka.

Patřili sem především Jan Neruda, Vítězslav Hálek, Karolina Světlá, Jakub Arbes, Heyduk.

Na almanachu pracovali zejména Neruda a Hálek, tyto dvě vůdčí osobnosti celé generace. Po neúspěchu své prvotiny se Neruda vzdává redakce, aby neohrozil svým jménem společný podnik a Máj vychází podepsán Josefem Barákem. Další ročníky Máje pak vydává jako redaktor Vítězslav Hálek.

Jan Neruda

(1834 – 1891)

Básník, prozaik, dramatik a publicista.

„Pocházím z tatínkova druhého manželství. Tatínek se musel oženit podruhé, neboť z manželství prvního nezrodilo se mu nic tak zvláštního. A vskutku jeho snaha byla záhy odměněna. V noci na den 10. července narodil se mu jubilant! Co říkal v tom okamžiku tatínek, nevím, snad radostí oněměl. Maminka, dobrá dušička, nejspíš mu v tom pomáhala. Jenom babička, paní Kačenka Šyřínková, kladouc mne do vlažné vody, řekla prý: Je to cikán! Já jsem prý křičel, ale kdybyste mne krájeli, nedovedu se dodnes vzpamatovat proč. ... Děj ten celý, pro mne konečně dosti důležitý, odehrál se celý v oujezdských kasárnách na Malé Straně. Můj tatínek byl totiž kanonýrem, skoro třicet let. Nevím, snad nosil také maršálskou hůl ve svém vaku, ale jisto je, že ji nevyndal. Za to však, že pomohl Napoleona porazit u Lipska a Francouzsko vydobýt až po Lyon, bylo mu pak svěřeno domovnictví čili markytánství v kasárnách.“

Neruda vystudoval Malostranské gymnázium a nedokončil studium práv. Téměř celý život se živil jako novinář, nejdříve v německých pražských listech, od roku 1865 do smrti pak v Národních listech – deníku mladočeské strany.

Jeho životem prošly čtyři velké lásky, ale ani s jednou se neoženil a zemřel jako starý mládenec.

a) poezie

sbírka **Hřbitovní kvítí** (1858)

Sbírka vznikla pod dojmem ze smrti otce a spolužáka Antonína Tollmanna. Otec byl pohřben na malostranském hřbitově, a právě ten je místem popisovaným ve sbírce.

Je to poezie plná trpkosti a skepse, před kterou neobstojí žádná tradiční hodnota, ani nevinnost nebo láska. Hřbitov je pohřebišťem chudáků, kteří v životě prošli jen bídou a utrpením.

Z celé sbírky se vymyká jen milostný cyklus věnovaný Anně Holinové, první velké Nerudově lásce.

Veřejnost i kritika sbírku naprosto odmítla. Palacký se o Nerudovi vyjádřil, že je tancmajstr, ale rozhodně ne básník. Tato zdrcující kritika Nerudu umlčela na dalších deset let.

sbírka **Knihy veršů** (1868)

Rozsáhlá básnická sbírka, kterou Neruda rozdělil do tří částí:

Knihy veršů výpravných

Knihy veršů lyrických a smíšených

Knihy veršů časových a příležitostných.

Ve sbírce převládá subjektivní lyrika, zejména verše věnované matce. Objevují se však i sociální balady (Dědova mísa) a verše autobiografické (Vším jsem byl rád).

sbírka **Písně kosmické** (1878)

Optimisticky laděná sbírka o možnostech národa, ale i celého lidstva. Odráží se zde optimismus z rozvoje vědy a techniky, která právě v této době převratně mění životní styl lidí. Proto ona touha a naděje na dobytí vesmíru. Zajímavé je časté užívání personifikace – Měsíc, hvězdy, Země,...

sbírka **Balady a romance** (1883)

Nerudovo pojetí balady je netradiční. Jako baladu označuje jakoukoli lyrickoepickou báseň v níž se objevují nadpřirozené jevy. Jako romanci pak báseň, v níž nic nadpřirozeného není. Balady a romance tvoří vrchol Nerudovy epické poezie. Většina námětů je česká – Balada česká, Balada horská, Romance o Karlu IV, Balada o polce - jen málo je jich situováno do ciziny – Balada helgolandská.

sbírka **Prosté motivy** (1883)

Lyricky, silně citový protipól Balad a romancí. Sbírka je rozdělena do čtyř částí podle ročních období.

sbírka **Zpěvy páteční** (1891)

Poezii nalezenou v Nerudově pozůstalosti uspořádal a vydal Jaroslav Vrchlický. Je to poezie převážně vlastenecká až nacionalistická. (např. báseň Moje barva červená a bílá)

b) próza

Arabesky

Neruda tak pojmenoval krátké prózy s nekomplikovaným dějem, často satirické, s tragickým zakončením. K nejznámějším patří autobiografická arabeska Byl darebákem.

povídkový soubor **Povídky malostranské**

Zachycují Malou Stranu Nerudova dětství a mládí, pod jejíž zdánlivou všedností a idyličností se objevují neobvyklé lidské postavy a lidské tragédie. Znamé jsou povídky Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku, Doktor Kazisvět, Hastrman, ...

Trhani

Soubor próz z prostředí dělníků pracujících na stavbě železnice.

c) drama

Nerudovy divadelní hry byly vesměs neúspěšné už v době svého vzniku. Dnes se nehrají vůbec.

tragédie **Francesca di Rimini**

Vznikla na Dantův motiv o lásce ženy k bratru svého manžela.

d) novinářská činnost

Celý život se Neruda živil jako novinář Národních listů. Pro nás je významná jeho činnost jako literárního a divadelního kritika. Je zakladatelem literární kritiky literatury pro děti.

Do českých novin zavedl po francouzském vzoru **žánr fejetonu (podčárníku)**. Napsal jich pro Národní listy stovky – např. Kam s ní?, 1. máj 1890, Svatojánský jazyk hyne.

Vítězslav Hálek

(1835 – 1874)

Básník, prozaik a dramatik, na rozdíl od Nerudy byl nadšeně přijat čtenáři i kritiky.

a) poezie

sbírka Večerní písně

sbírka V přírodě

sbírka Pohádky z naší vesnice

Je to především lyrická poezie, ať už milostná, inspirovaná básníkovou láskou k Dorotce Hlaváčkové, která se stala jeho ženou, nebo přírodní, vycházející z Hálkových toulek českou krajinou.

Jen v Pohádkách z naší vesnice je idyla někdy přetržena tragičtějším obrazem skutečnosti (báseň Jíra)

b) próza

realistické povídky z venkovského prostředí

Na statku a v chaloupce

Podobně jako u Němcové v románu V zámku a podzámčí konfrontace dvou prostředí, z nichž chudší vychází jako šťastnější.

Muzikantská Liduška

Láska dcery bohatého sedláka a chudého chalupníka, který si přivydělává hraním u muziky. Rodiče ji nutí k svatbě se sedlákem a ona na oko svolí, rozhodnuta u oltáře říct své ano skutečné lásce. Toník však do kostela nepřijde, protože uvěřil její zradě a nechal se zverbovat na vojnu. Liduška ho marně hledá, zblázní se a jen, když slyší trumpetu, odbíhá hledat svého milého. Proto ono hanlivé Muzikantská Liduška.

c) drama

historická hra Král Vukašín

Dnes se v podstatě nehraje, pro nás zajímavá tím, že jejím provedením se otevíralo Prozatímní divadlo.

Karolina Světlá

(1830 –1899)

Prozaička, autorka realistických románů a povídek z pražského prostředí a z prostředí Podještědska. Podle zdejší vesnice Světlé pod Ještědem si také zvolila pseudonym. Vlastním jménem Mužáková. Prožila milostný vztah s Janem Nerudou, ale pod tlakem měšťanské morálky ho ukončila.

Román z pražského prostředí Černý Petříček

Romány z Podještědí

Frantina

Frantina se po smrti svého muže stává rychtářkou ve vesnici. Jednoho dne se setkává se svou první láskou, bohatým panem Apolínem. Znovu se do něj zamiluje, ale před svatbou v něm poznává vůdce loupežníků. Zabije ho nožem, který jí daroval a do roka zemře žalem.

Vesnický román

Kříž u potoka

Hrdinkami jejích próz jsou silné a statečné ženy, které však osobní štěstí obětují pro splnění povinnosti.

Jakub Arbes
(1840 –1914)

Prozaik, tvůrce žánru romaneto.

Romaneto – prozaický epický žánr rozsahu delší povídky. Zachycuje fantastický, neuvěřitelný jev, který je však v závěru vědecky objasněn.

Sociální romány

román Štrajchpuhlíci

Zachycuje život toho nejnižšího typu dělnictva, zaměstnaného v textilkách na nejhorších místech.

román Moderní upíři

Romaneta

Svatý Xaverius

Newtonův mozek

Sivooký démon

8. Ruchovci a lumírovci – dvě koncepce jedné generace, realisté a novoromantici

V 70. a 80. letech 19. století dochází k mohutnému rozvoji techniky a průmyslu v českých zemích. Ty se mění na vyspělou průmyslovou krajinu. Dochází tak k radikální změně v zaměstnanosti a velkým přesunům obyvatelstva z vesnic do měst. Zde se tak vytváří skupina průmyslového dělnictva, které se brzy začíná odborově i politicky organizovat. Tím vším je ovšem narušena i tradiční česká vesnice.

S rozvojem techniky se mění i životní styl. Objevuje se železnice, která umožňuje rychlý přesun, města získávají pouliční osvětlení, stroje mění způsob průmyslové i zemědělské výroby. To všechno ovlivňuje pochopitelně nejen politiku, kde se objevují nové strany, ale i umění. (srv. Písně kosmické)

Je postaveno Národní divadlo, dochází k rozvoji časopisectví a nakladatelské činnosti. Májovci a starší autoři vydávají svá stěžejní díla.

Generace autorů, narozená kolem roku 1845, která vstupují do literatury na přelomu 60. a 70. let 19. století nevytvořila jedinou skupinu jako májovci, ale rozpadla se na dvě části: ruchovce a lumírovce.

Ruchovci

Jméno dostali podle almanachu Ruch v němž se představila většina autorů. Almanach byl vydán v roce 1868, při příležitosti položení základního kamene Národního divadla. O ruchovcích se mluví také jako o škole národní. Snaží se totiž dosáhnout evropské úrovně tvorbou vycházející z tradic ústní lidové slovesnosti a českého národního obrození. Odmítají napodobovat současnou evropskou produkci a přiklánějí se k realismu.

Patří sem: Svatopluk Čech

Eliška Krásnohorská

Josef Václav Sládek

Svatopluk Čech

(1846–1908)

Realistický básník a prozaik. Píše obvykle se zřetelnou politickou tendencí.

„Čech byl dříve občanem a pak teprve básníkem. Svou tvorbou se snažil přispět k upevnění národního sebevědomí, k všestrannému rozvoji české národní společnosti a k zmírnění sociální nerovnosti.“

F. X. Šalda

Poezie

a) Básnické skladby s historickou tematikou (rané práce)

Husita na Baltu

Vyšlo v almanachu Ruch, zachycuje spanilou jízdu husitského vojska a vyjadřuje obdiv nad velkou historií národa.

Adamité

Popisuje zničení náboženské sekty odpadlé od husitů Žižkovým vojskem. Odmítali jakýkoliv majetek včetně šatů, proto dostali název adamité.

b) Satirické alegorické básně

Evropa

Slávie

Obě básně vycházejí ze stejného východiska. Jedná se o lodi, na nichž vypukla vzpoura posádky a lodě se dostaly do prudké bouře. Zatímco Evropa ztroskotá, Slávie je zachráněna slovanskými cestujícími pod vedením Rusa. Jde tedy o výraz panslavismu a obě skladby tvoří celek.

Hanuman

Čech si vypůjčuje postavu opičího krále ze staroindické Rámaiány. Jde o satiru na lumírovce, kteří se podle něj opičí po západoevropské literatuře a současně o výsměch měšťácké společnosti..

c) Veršované povídky z prostředí české vesnice

Ve stínu lípy

Obraz venkovské idylly tradiční české vesnice. Ta je zobrazena jako místo bez velkých sociálních střetů a problémů.

Lešetínský kovář

V této veršované povídce je idyla vesnice narušena podnikáním německého továrníka, který tak rozbíjí mezilidské vztahy. Přesto i tato povídka končí až nepravděpodobným happy endem.

c) Politická lyrika přelomu století

Jitřní písně

Nové písně

Písně otroka

Sociálně laděné básně, často recitované na sociálně demokratických shromážděních nebo akcích průmyslového dělnictva. Později zprofanovaný pozdrav „čest práci“ pochází právě z Čechovy básně.

Próza

román Pravý výlet pana Broučka do Měsíce

román Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století

Satirické romány, které typického českého maloměšťáka posílají do prostředí, v němž vyniknou jeho nectností. Nevzdělanost a nekulturnost mezi Měsíčníky, zbabělost a ochota kolaborovat s jakýmkoliv vítězem mezi husity.

román Jestřáb kontra Hrdlička

Eliška Krásnohorská (vl. jménem Alžběta Pechová 1847 – 1926)

Prozaička a autorka operních libret.

Libreta k Smetanovým operám – např. Hubička, Tajemství, Čertova stěna.

Románový cyklus o Svěhlavičce, např. romány Svěhlavička, Svěhlavička nevěstou, Svěhlavička matkou,...

Romány byly určeny dospívajícím dívkám a mladým ženám. Krásnohorská také aktivně bojovala za právo na vzdělání žen a založila první české dívčí gymnázium Minerva v Praze.

Josef Václav Sládek (1845 – 1912)

Básník a překladatel. Patří mezi ruchovce (redigoval almanach Ruch) i mezi lumírovce (šéfredaktor Lumíra). Spojující článek mezi oběma skupinami této generace. Nesmírně aktivní a pracovitý organizátor a redaktor.

a) Z překladatelského díla jde zejména o překlady z angličtiny, především o překlad Shakespeareových dramát.

b) Vlastní poezie

První sbírky píše Sládek po zážitku smrti své manželky a s dojmy ze své cesty do USA a pobytu zde. V USA obdivuje obrovskou svobodu, pro příslušníka Rakouska zcela nepochopitelnou, ale vidí i její negativa – vyvraždění Indiánů, např. báseň Na hrobech indiánských.

Sbírka Jiskry na moři

Sbírka Světlou stopou

Protože se staral o své dvě děti, napsal také soubory básní pro děti, které jsou populární dodnes. Dnes asi nejživější část Sládkova díla.

Sbírka Zlatý máj

Sbírka Zvony a zvonky

Po návratu z Ameriky se znovu žení, prožívá velmi klidné životní období a píše optimistickou poezii plnou pocitů klidného štěstí.

Sbírka Na prahu ráje

V posledních dvou desetiletích života se Sládek vrací k poezii situované na český venkov, který se mu zdá lepší a nezkaženější než městská společnost. Jedná se o jakýsi konzervativní návrat ke kořenům.

Sbírka Selské písně a české znělky

Lumírovci

Druhá část této generace získala své jméno podle časopisu Lumír, v němž většina z autorů publikovala. Mluvíme o nich jako o škole kosmopolitní, protože se snaží vyrovnat s moderními trendy evropské poezie jednak velkým úsilím překladatelským, ale i vlastními pracemi. Odklánějí se od realismu k novoromantismu.

Patří sem: Jaroslav Vrchlický
Julius Zeyer
Josef Václav Sládek

Jaroslav Vrchlický

(1853 – 1912)

vl. jménem Emil Frída, pseudonym si vybral podle říčky Vrchlice, u níž trávil prázdniny.

Básník, prozaik, dramatik, překladatel, literární kritik a teoretik, profesor srovnávací literatury na české Karlově univerzitě.

Napsal kolem sto sedmdesáti knih, z nichž necelou stovku tvoří vlastní díla, zbytek jsou překlady.

a) Epická poezie

Podle vzoru Legendy věků Victora Huga se snaží vytvořit velký básnický cyklus, který by zachytil duchovní dějiny lidstva. Je si vědom, že jedinec svým dílem nemůže obsáhnout celý tento vývoj, ale jen jeho zlomky.

cyklus Zlomky epeje

Obsahuje téměř dvě desítky sbírek, například:

sbírka Duch a svět

Úvodní sbírka celého cyklu, která se zamýšlí nad evropskými dějinami. Tyto úvahy se prolínají s básněmi z prostředí řeckých mýtů.

sbírka Zlomky epeje

sbírka Nové zlomky epeje
epos Bar Kochba
sbírka Mýty

Tato sbírka zpracovává národní pověsti, obsahuje také básně sociální a vlastenecké.

sbírka Selské balady

Většina básní z této sbírky je situována do 17. a 18. století a popisuje boj lidu s feudálními pány. (básně Hrabě Breda,)

b) Lyrická poezie

Milostná a přírodní lyrika 70. let

sbírka Poutí k Eldorádu
sbírka Dojmy a rozmary

Převážně milostná poezie věnovaná manželce, dceři spisovatelky Sofie Podlipské. Objevují se i verše věnované dětem a přírodní motivy.

Poezie životní deziluze 80. let

sbírka Okna v bouři

Zřejmě nejlepší Vrchlického poezie vychází z bolestného poznání manželčiny nevěry a následujícího úplného rozpadu rodiny. S tím se pojí i nečekané a velmi silné útoky mladší generace na jeho dílo. Silná osobní výpověď si vyžádala i jiný styl. Básně jsou kratší, civilnější a jazykově úspornější. Zvláště kratší básně (Za trochu lásky, Ne, Bože, více štěstí) jsou silným osobním vyznáním, které oslovilo nejširší čtenářskou veřejnost.

Poezie životního smíření 90. let

sbírka Strom života
sbírka Písň poutníka

Poslední část Vrchlického lyrického díla je prostoupena vyrovnáním a smířením se se životem.

c) Drama

Vychází z historických námětů našich i cizích.

tragédie Hipodamie

Třídílná tragédie na motivy antického mýtu (Námluvy Pelopovy, Smír Tantalův, Smrt Hipodamie). Později zhudebněna Fibichem.

komedie Noc na Karlštejně

Dnes více známá z muzikálového zpracování této látky na konci šedesátých let.

d) Próza

Povídková i románová tvorba (například román Loutky) byla jen málo úspěšná a dnes se téměř nečte.

e) Překlady

Překládal sám z němčiny a téměř všech románských literatur, zejména z francouzštiny a italštiny. S pomocí však zpracoval i překlady z mnoha jiných jazyků (např. angličtina, ruština, čínština,...)

Některé jeho překlady nebyly dodnes překonány. Jeho překlad Rostandovy hry Cyrano z Bergeracu se používá v divadle i ve filmu dodnes.

Julius Zeyer

(1841 – 1901)

Básník, prozaik a dramatik, autor s nejnápadnějšími romantickými motivy z celé generace. U Zeyera je rozpor mezi realitou a ideálem prožíván osobně i zobrazen v jeho dílech.

a) Poezie

Vychází z básnického přepracování národních i cizích středověkých látek.
epický cyklus Vyšehrad

Obrazy z české národní minulosti, jež vycházejí z barokní ústní lidové slovesnosti.

cyklus Karolínská epopéja

Přepracované středověké francouzské hrdinské zpěvy z doby Karla Velikého (např. Píseň o Rolandovi).

b) Próza

román Jan Maria Plojhar

román Dům U Tonoucí hvězdy

román Troje paměti Víta Choráze

c) Drama

Radúz a Mahulena

Hra vznikla na motivy slovenské báčorky, byla i zhudebněna Josefem Sukem a v této podobě v roce 1971 zfilmována. Dnes se hraje například v Ulrichově muzikálové úpravě v Městském divadle Bratří Mrštíků.

9. Realistická próza

a) Historická próza

Václav Beneš Třebízský

(1849 – 1884)

Katolický kněz, který působil na faře v Třebízu, jehož jméno převzal. Píše zejména o době husitské.

povídkový soubor V červánkách kalicha

povídkový soubor V září kalicha

Alois Jirásek

(1851 - 1930)

Prozaik a dramatik, nejoceňovanější prozaik konce 19. a počátku 20. století. Ve svých prózách vychází z koncepce dějin Františka Palackého. Středoškolský profesor dějepisu v Litomyšli a v Praze.

1. *Próza*

Jirásek je autorem desítek povídek, novel a románů. Jeho dílo proto rozdělujeme podle historického období, které zachycuje.

a) *Husitství*

Podle Jiráskova a Palackého pojetí dějin jde o jejich naprostý vrchol, o vítězství českého ducha nad celou katolickou Evropou.

románová trilogie Mezi proudy

(Dvojí dvůr, Syn Ohnivcův, Do tří hlasů)

Zachycuje období let 1381 – 1409, tedy značnou část vlády Václava IV., který je vykreslen jako reformní lidový panovník. Výrazná je i postava mladého trocnovského zemana Jana Žižky. Děj končí schválením Dekretu kutnohorského.

románová trilogie Proti všem

(Skonání věků, Kruciata, Boží zástup)

Jirásek se zaměřil na vrchol počátku husitství, na léta 1419 –1420. Vrcholem celé trilogie je popis bitvy na Vítkově a obléhání Prahy křižáky.

románová trilogie Bratrstvo
(Bitva u Lučence, Mária, Žebráci)

Obraz rozpadu husitské myšlenky po bitvě u Lipan, kdy se část tábořského vojska dává najmout do služeb Jana Jiskry z Brandýsa jako žoldáci chránící Slovensko (Horní Uhry) před Hunyadym. Zvýrazněn je osud milostného vztahu hejtmána Talafůse a slovenské dívky Márie.

nedokončený román Husitský král

Vzniká během první světové války a po ní. Původně měla postava Jiřího z Poděbrad být symbolickým povzbuzením protirakouského odboje, do něhož se Jirásek zapojil. Cenzura však první, dokončený díl nepustila do tisku a v dalším pokračování po válce Jiráskovi zabránila svízelná nemoc.

b) Baroko

V souladu s Palackým vidí toto období jako dobu temna, dobu největšího útisku a úpadku české kultury.

román Temno

Děj je zasazen do dvacátých let 18. století a má ukázat naprostý úpadek národa a úplné vítězství jezuitské protireformace.

román Psohlavci

c) národní obrození

pětidílná románová kronika F. L. Věk

Dějově nejbohatší Jiráskovo dílo. Kolem osudů hlavní postavy, studenta a poté dobrušského kupce vytvořil obraz národního obrození v letech 1770 – 1820. Vyšel z autobiografie kupce Heka, které využil zejména při popisu mládí hlavní postavy. Objevují se zde výrazné portréty skutečných postav – Krameria, Tháma nebo pátera Vrby.

románová kronika U nás

Obraz rodného Hronovska první poloviny 19. století.

román Filosofská historie

Zachycuje událost kolem revoluce 1848 na osudech čtveřice litomyšlských studentů.

d) pro děti

Staré pověsti české

2. drama

a) hry z vesnického života

Vojnarka

Otec

b) *historické hry*

Jan Hus

Jan Žižka

Jan Roháč

c) *pohádkové hry*

Lucerna

Zikmund Winter

(1846 – 1912)

Vědec historik, autor historických próz, které se snaží zachytit skutečný obraz doby. Často vycházel ze středověkých archivů, které vědecky zpracovával.

povídkové cykly Rakovnické obrázky, Pražské obrázky

román Mistr Kampanus

Tragický osud národa po bělohorské bitvě koresponduje s tragickým osudem hlavní postavy – rektorem Karlovy univerzity. Jeho sebevražda je konečnou odpovědí na úspěšnost kompromisů s nenáviděnou mocí.

b) Venkovská próza

Tereza Nováková

(1853 – 1912)

povídkový soubor Úlomky žuly

román Maloměstský román

Na osudu dcery Karla Havlíčka Borovského – Zdenky, popisuje typické české maloměsto se všemi jeho chybami.

Romány z venkovského prostředí východních Čech nebo Českomoravské vysočiny

Jiří Šmatlán

Jan Jílek

Drašar

Osud katolického kněze, který zatouží po obyčejném štěstí – ženě, dětech a hospodářství. Léta bojuje o svůj odchod z církve, ale když se mu to konečně podaří, jeho žena i s dítětem umírají při porodu. Drašar ztrácí smysl svého života a umírá nedlouho po nich.

Děti čistého živého

Zachycuje život náboženské sekty, která hospodaří nedaleko Poličky. Ani jí se však nepodaří uzavřít se před světem a její členové se rozcházejí.
Na Librově gruntě

Karel Václav Rais
(1859 - 1926)

romány z Podkrkonoší v době národního obrození
Zapadlí vlastenci
Západ

Typickými hrdiny jsou kněží a učitelé, kteří přes bídu, v níž žijí oni i jejich okolí, šíří myšlenky vlastenectví a humanity.

Romány zachycující rozpad tradiční vesnice
Kalibův zločin

Vojtěch Kaliba si na své hospodářství přivede dívku z města i její matku. Přistihne ji však při nevěře a dozví se, že není otcem dítěte. V afektu ženu zabije a je odsouzen do vězení. Po propuštění se vrací v silvestrovské noci domů, neunes však tíhu vzpomínek a zabije se.
Pantáta Bezoušek

Starý venkovský hospodář přijíždí ze vsi za synem do Prahy. Svým chováním vzbuzuje smích, který se však rychle mění v úctu před jeho moudrostí a životní zkušeností.

Antal Stašek
(1843 -1931)

Prozaik a novinář, jeden z prvních českých socialistů

Povídkový cyklus Blouznivci našich hor

Z prostředí spiritistických blouznivců (duchařů) v Podkrkonoší.

Jan Herben
(1857 – 1936)

Prozaik a novinář, dlouholetý redaktor Času, blízký spolupracovník Masarykův

román **Hostišov**

Žánrově různorodý pohled na jihočeskou vesnici a její historii. Obsahuje přírodní popisy, politické a hospodářské úvahy i historické postřehy.

biografický román T. G. M.

Josef Holeček
(1853 – 1929)

desetisvazkový románový cyklus Naši

C) Městská próza

Ignát Herrmann
(1854 – 1935)

román U snědeného krámu

Zřejmě nejlepší dílo tohoto prozaika z pražského prostředí. Tragédie nezkaženého venkovského chlapce, který si v Praze otvírá kupecký krám a je svou bytnou vmanipulován do manželství s její dcerou. Té se ovšem protíví, manželství končí rozpadem a hlavní hrdina se oběsí.

romány Otec Kondelík a ženich Vejvara

Tchán Kondelík a zeť Vejvara

Velmi populární, víceméně samostatné, komické příběhy z prostředí pražské střední vrstvy.

10. Realistické drama

Ladislav Stroupežnický
(1850 – 1892)

Dramaturg Národního divadla, které spolu s ředitelem Adolfem Šubertem otevřel modernímu realistickému dramatu.

hořká komedie Naši furianti

Z prostředí jihočeské vesnice, v níž se rozhoří boj o místo ponocného.

Alois a Vilém Mrštíkovi

(1861 – 1925) a (1863 – 1912)

drama ze slovácké vesnice Maryša

Gabriela Preissová

(1862 -)

Autorka psychologických dramát ze slovácké vesnice.

Gazdina roba

Zhudebněno Foersterem jako opera Eva.

Její pastorkyně

Zhudebněno Leošem Janáčkem na stejnojmennou operu.

Alois Jirásek – viz próza